

FIGYELŐ

A fűzés nélküli kötés. Fűzés nélküli ragasztókötésnek nevezzük a hajtogatott vagy egyes lapoknak alkalmas ragasztóanyag felhasználásával tömbökké vagy könyvtestekké történő egyesítését közismert fűzőeszközök, mint drót és cérna használata nélkül.¹ Külföldön már számos országban megvalósították nagyüzemi alkalmazását. A szakirodalom világszerte napirenden tartja a kérdést. Időszerű tehát, ha a hazai könyvtárosi közvéleményt tájékoztatjuk kialakulásáról, jelenlegi állásáról, fejlődési lehetőségeiről és jelentőségéről.

A fűzés nélküli ragasztókötés kialakulásának gyökerei a múlt század közepéig nyúlnak vissza. Angliában 1856-ban folytak az első kísérletek az ún. „kaucuk-kötés” megvalósítására. A kötésre váró könyvek íveit hajtogatásuk után mind a négy oldalukon körülvágták. Az egyes lapokból álló könyvtestet ezután a gerincnél fekete kaucukenyvvvel bekenték. A kísérlet a ragasztóanyag elégtelensége miatt nem sikerült. A kötetek rövid használat után szétestek.²

Néhány évtizeddel később Németországban BAUMFALK Herman essen (Ostfriesland) könyvkötőmester kísérletezett a fűzés nélküli eljárással.³ „Találmányát” első ízben 1868-ban szabadalmaztatta. RHEIN szerint⁴ kidolgozott találmányát 1900-ban Leipzigben jelentette be.

BAUMFALK a könyvkötésnél a legtöbb időt igénybe vevő kézfűzést akarta eljárásával egyszerűsíteni. E célból a könyv hátát reszelővel megmunkálta, — „felborzolta”. A könyv hátába 5–6 helyen barázdákat fűrészelt, ezeket jól beenyvezte, majd a vágatokba fűzőszinórt fűzött. Találmánya közel állt az angol kaucuk-megoldáshoz. A ragasztóanyag rugalmasságát glicerin hozzáadásával kívánta biztosítani. Ezek az ún. „Zeitungsbande”-k alapjukban véve tehát kötötté összeállított (kollacionált) félívekből vagy egyes lapokból álltak. Ez a kötési módszer sok tekintetben bevált. Ma is alkalmazzák, különösen ritkán használt anyag olcsó kötéséhez.

SCHRÖDER német könyvkötőmester (Oppeln) 1908-ban jelentett be hasonló szabadalmat. A könyvtestet egyes lapjait az általa szerkesztett különleges varrógéppel először

¹ HARTMANN, W.: *Das Klebebinden und der Buchbinder*. Papier und Druck. 1952. I. évf. 4. sz. (Buchbinderei u. Papierverarbeitung.) 53–55. l.

² RHEIN Adolf: *Das Buchbinderbuch*. Halle (Saale), 1954. VEB Wilhelm Knapp Verl. 401. l.

³ Működésére és a fűzés nélküli kötés kialakulására vonatkozólag részletesebb tájékoztatást ad: BOHSE, Hans—ECKARDT, Hans—WEYL, Paul: *Die industrielle Buchbinderei. Fertigungstechnik und Maschinenkunde*. Leipzig, 1955. Fachbuchverlag 279 l. — FRÖDE, Otto: *Die Handbuchbinderei. Arbeitsverfahren, Werkzeuge und Werkstoffe*. Leipzig, 1953. Fachbuchverlag 211 l. — SCHIRMANN, Adolf Hanns: *Das Heften der Bücher — die Heftarten des Buchbinders und die Heftungungsverfahren*. Der Druckspiegel, 1950. ápr. 153–157. l.

⁴ I. m. 92. l.

a ragasztásra váró résznél összevarrta, majd présbe helyezte, végül pedig ragasztotta. SCHRÖDER találmánya sem járt eredménnyel. Az enyv ragasztóereje gyengének bizonyult.

A századforduló utáni években az Amerikai Egyesült Államokban is folytak hasonló kísérletek. Az amerikai könyvkötőipart az a törekvés vezette, hogy a könyvkötési folyamatokat minél inkább automatizálja. Az amerikai gépekkel azonban szinte egy időben készültek el a német és a svájci nagy könyvkötőüzemek új gépei. A géptervezés és gyártás különösen akkor lendült fel, midőn a harmincas években a műanyagragasztók terén világszerte sikeres eredményeket értek el a vegyészek.⁵

Szinte egymással versengve alakultak ki a fűzés nélküli ragasztókötés különböző típusai: a szabad, egyes lapokból álló könyv, továbbá az ún. „negyedíves” eljárás, midőn egyetlen hajtásból álló íveket ragasztottak össze a gerincnél. Kialakult a teljes ívek módszere is. (A könyvet ugyanúgy kipréselik, mint a fűzéses eljárásnál, de a hajtogatott, kész íveket perforálják, e perforációkon keresztül hatol be a szintetikus enyv egészen a belső ívrészekig.)

A „felrakó” eljárás esetében a préselési folyamat alatt gépi közreműködéssel gyorsan száradó, termoplasztikus, szintetikus enyvet kentek az ívek hajtogatási vonalai mentén. Az ívek összeállításakor, préselés alkalmából hő hatására a szintetikus ragasztócsíkok meglágyultak, miáltal a szomszédos negyedívek összeragadtak. Ezt a hatást ki lehet váltani nagyfrekvenciájú árammal is.

A gépesítés során elektromos „rázó-asztalokat” is készítettek, melyek az egyes lapokat gondosan összerázták.

A különböző eljárások (LUWI-, BALANDIN-, MASSO-, LUMBECK-féle fűzés nélküli kötésmód stb.) versengése ma is tart.

Hazánkban a Franklin-nyomdában alkalmazták 1953-ban újításként a fűzés nélküli könyvkötést.⁶ Az újítás, amely már ismert külföldi eljárások hazai alkalmazása, az összehordott és kollacionált íveket, illetve könyvtömböt bepréseli és a gerincen 2–4 cm távolságban 2–3 mm mélyen az ívhajtásra merőlegesen befűréselt, majd a gerincet különleges enyvvvel bekeni. A fűrészelt és enyvezett részekbe bolyhos pamut-szalagot vagy papírsineget húznak, hogy a szál a részekbe jól befeküdjék. Az így felszerelt gerincet ezután ismét megkenik a különleges ragasztóval, és a hüvelyt felragasztják a könyvhátra.

Amerikában tértek át először fűzés nélküli könyvekkel a tömegtermelésre. Az amerikai módszerek a régebbiektől alapjukban abban különböztek, hogy először használták fel erre a célra a műgyantaenyveket.

Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a „konzervatív” (állati vagy növényi eredetű) enyvek nem felelnek meg fűzés nélküli könyvkötésre. A kísérletezők tisztában voltak azzal, hogy nem elégséges a papírfélék „borzolása” a könyv gerincénél. A sikeres ragasztáshoz lehetőleg hosszúrostú papírt kell alkalmazni. Olyan ragasztószert kellett tehát feltalálni, amely újszerű, rugalmas, nagy szakítószilárdságú; amely valóban alkalmas arra, hogy szorosan összekösse az egyes papírlapokat, amely a papíryanag legjobb tulajdonságait nem küszöböli ki, s a könyv minőségét nem rontja, hanem emeli.

Kísérleteztek gumienyvvvel — kaucsuk-gumitejjel — is (latexkészítmények), de a kötések élettartama nem bizonyult hosszúnak. A kaucsuktejzel ragasztott könyvek rövid idő után szétestek. A kezdeti ragasztóanyag tehát nem felelt meg.

⁵ Vö. BOHSE — ECKARDT — WEYL: *i. m.* 215. l.

⁶ *Fűzés nélküli könyvkötés. Kocsis Vilmos és Dékány András újítása. Franklin-nyomda.* (Hír az „Újítók Lapja” 1953. évi 13. sz.-ban, 28. l. Az újítást a III. Országos Újítókiallításán bemutatták.)

A szintetikus, műgyantaenyv elkészítésénél tekintetbe kellett a feltalálóknak venniük, hogy mind a hidegrugalmasság, mind a hőállóság korszerű követelményeinek meg kell felelnie. Kétségtelen, hogy a fűzés nélküli könyvkötésnél csak olyan műgyantaenyvet szabad felhasználni, amely nyáron még 50 C°-nál vagy ennél magasabb hőmérsékletnél sem puhul meg, télen pedig hidegen rugalmas marad, vagyis -20 C°-nál sem törik. A kísérletek során egyes műgyantaenyvek ugyan hőállóknak bizonyultak, de a könyv szétnyitásakor már gyenge fagynál szétrepedeztek, mint az üveg. Ez a jelenség megszűnt, ha a hidegből a könyvet meleg helyiségbe vitték, s ott átmelegítették.

Külön gondot okozott az új, szintetikus, műgyantaenyvek gyors besűrűsödése a kötési munkáknál, valamint a munkaeszközök tisztántartása, az új enyv tűzveszélyessége, az oldószerek gyors párolgása és végül maga az enyvezés során keletkezett pára, amely köhögési ingert okozott.

A sok nehézség ellenére is a műgyantaenyvek térhódítása egyre jelentékenyebbé vált, különösen Németországban, a harmincas évek közepe táján. Amerikában a második világháború vége felé a könyvkötőipar nehézségekkel küzdött az állati és növényi enyvanyagok beszerzése terén. Új és egyre újabb szintetikus ragasztóanyagokkal kísérleteztek, melyek során alkalmazták első ízben könyvkötési célokra a *polyvinylacetátot* (PVA). Ez a műanyag a kísérletek során megállta a helyét, megfelelt a várakozásnak. Nem „pótanyag”, hanem egészen újszerű ragasztóanyag. „Végre megtalálták a könyvkötéshez szükséges eszményi ragasztószert” — írja Rossi⁷. A polyvinylacetát mind diszperziós,⁸ mind szilárd halmazállapotban kiállta a próbát: forradalmasította a könyvkötészet eddigi szokásos munkáit.

A polyvinylacetát ti. hőre lágyuló (termoplasztikus) ragasztó, amely éppen ezért kivételesen nagy hőképlékenységgel (plaszticitással). Igen nagy a tapadóképesége. Víznyelő, illetve nedvességet felvevő képessége (hidroszkópikussága) viszont kicsiny. Nem „öregszik”, nincs meg benne az eddig ismert enyvek merevsége, kristályosodásra való hajlandósága.

A polyvinylacetát mellett számos más korszerű műanyaganyagvet sorol fel a szakirodalom.⁹ Ilyen a „Buna-Igetex”, „Dartex 75”, „Planatol BB” és „ZZ” (ez utóbbi 40 C° hidegig és 100 C° melegig rugalmas marad, előállítására gyári titok, a gyár külön gépet, az ún. „Flexibu-Automat”-ot bocsátja a ragasztószert megvásárlók rendelkezésére). Ismert műanyaganyagvet még a „Dekalin CBB”, a „Collatex J 2127”, „J 2129”, „J 2284”, „J 2301 X”, a „Vinalit L”, az „Akril-gyanta” (Akronal, Plexigum). Ismertek továbbá a nitroenyvek, a klórkaucsuk, „Vinnepas”, „Movilith” (polyvinylacetát — PVA) alapú ragasztóanyagok, a különböző PVC (polyvinylklorid) paszták („Igelit”), valamint a polyamid és a szilikon-anyagok. Ezeket az új műanyaganyagokat a gyárak nemcsak oldott állapotban, hanem enyvemulzió és ragasztóanyag-folia alakjában bocsátják a könyvkötőipar rendelkezésére.

Az új, megfelelő ragasztóanyagok egész sora most már minden bizonnyal lehetővé teszi a fűzés nélküli ragasztókötés további, még gyorsabb fejlődését. Az újszerű kötési mód tartóssága és minősége azonban nagymértékben függ a vonatkozó technológia szakszerű alkalmazásától is.

⁷ ROSSI, C.: *Acetato di polivinile solido e in dispersione come collante in legatoria e cartotecnica*. Materie Plastiche, 1955. Sett. No. 9. 745—748. l.

⁸ N.B. Diszperzió = szilárd anyagnak folyadékban való eloszlása; emulzió = folyadék eloszlása folyadékban.

⁹ Vö. RHEIN: *i. m.* 379. l., továbbá HARTMANN, W. — HERTHA H.: — EYSHOLD J. W.: *Fachrechnen für Buchbinder*. Leipzig, 1953. Fachbuchverl. 177. l., valamint, FRÖDE: *i. m.* 51. l., végül HARTMANN, W.: *Perfol als Schutzüberzug für Drucke und Bücher*. Papier und Druck. 1955. Aug. 4. Nr. 8. 122—125. l.) (Ismertetést közöl erről a Der Bibliothekar is, 1955. Nr. 8. 492—493. l.)

A fűzés nélküli könyvkötés terén M. G. PATAK szerint¹⁰ az alábbi fontosabb eljárások a közismertebbek:

1. Az egyhajtásos ívrészeket a gerinc oldalán széthúzzák, szintetikus enyvvel bekenik és újból összeütik.

2. A szokásos módon hajtogatott ívekből álló könyvtesteket présbe teszik, a gerincoldalon megvágják, fellazítják a lapéleket, beenyvezik, majd szalagszerű szövetanyaggal bevonják.

3. Nyomás közben az ívek gerincrésztét szalagszerűen műanyaggal bevonják, magasfeszültségű áram hatására ez a műanyag erősen ragasztóképesse válik, cérna, illetve drótfűzés helyett ily módon rögzítik egymáshoz az íveket.

4. A könyvtest megegyezésénél nemcsak az ívhajlás élét enyvezik be, hanem az összehajtott ívek gerincoldalába vágott vajat mélyedését is. Mindegyik kivágás az előző ív kivágásával kapcsolódik. A könyvgerinc olyan, mintha csuklórögzítésű lenne.

5. A könyvtest különálló három vagy négy hajtásívből áll, melyek rögzítése úgy történik, hogy a gerincen különféle kivágást, lyukasztást stb. végeznek és vastagon beenyveznek.

Mindezeknél az eljárásoknál egyedüli ragasztóanyagként a szintetikus enyvréteg szerepel. Ennek kell pótolnia tartósan és megbízható módon a fűző és ragasztó anyagot.

A fűzés nélküli ragasztókötés terén szerzett szovjet tapasztalatokat az Ukrán Nyomdaipari Kutató Intézet Laboratóriumában végzett kutatások alapján tették közzé.¹¹

Kisterjedelmű művek esetében a gerincen műanyaghátlemezt alkalmaztak, mely a könyvtestet 2 mm mélységig mechanikusan összehúzta, ezért a megvágott könyvtestet fémkeretbe szorították. Ezt követte a gerinc beenyvezése, majd a borítószalag felragasztása, a gerincoldal felől 2 mm mélyen „bígélés” következett, majd a gerincnek a műanyagenyvvel való bevonása. Ennél az eljárásnál az enyv másodrendű szerepet játszik, és arra szolgál, hogy az egyes ívrészeket összetartsa, és a „borítóvásznat” megragassza. A könyv tartósságát a könyvtestnek a műanyag hátlemezzel történő összenyomása biztosítja.

A másik szovjet eljárás esetén a 3 és 4 hajtásos ívek összehordása után a könyvtest gerincoldali megvágása következik. A könyvtest gerincvastagságának megfelelően a könyv gerincébe ferde vágatokat kell bevágni 3 mm mélységben és 60°-os szögben, egymástól 25 mm távolságban. E ferde vágatok megnagyobbítják a ragasztandó felületet és lehetővé teszik a gerincvágatok beenyvezése után a bevágásokba behúzott fonal megragadását. A vágatok elsimítása után a gerincet újból enyvezni kell. Ezt követi a borítószalag felragasztása, majd a préselés és a könyvtest alsó, felső és előoldali vágása után a gömbölyítés, majd a beakasztás.

A szovjet kutatók a kísérletek során megállapították, hogy *szakítással szemben* a próbakönyvtest tartóssága ragasztókötés esetében 59,3 kg volt, vagyis a könyv méretét figyelembevéve 2,8 kg esett 1 hosszcentiméterre, viszont a cérnafűzésű könyvé csak 42,7 kg volt, vagyis 2 kg jutott 1 hosszcentiméterre.

A könyvtest *sokszoros kinyitással szembeni tartósságát* az Ukrán Nyomdaipari Kutató Intézet különleges gépekkel vizsgálta meg. A könyvtestek lapjait és íveit présbe erősítve 164°-ban ide-oda hajlították. A vizsgálat azt bizonyította, hogy a fűzés nélküli könyvtestek minden esetben sokkal tartósabbak és ellenállóbbak, mint a cérnafűzésűek. Az ívrészek vagy egyes lapok többszöri hajlításánál a könyvtest tartóssága természetesen nemcsak a szintetikus enyv tulajdonságaitól, hanem a papírost

¹⁰ *O beszvojnno szkreplenije knizsnovo bloka.* Poligraficeszkoe Proizvodstvo. 1954. 5. sz. 15–17. l.

¹¹ *Uo.*

alkotó elemi rostok molekuláris és fizikai szerkezetétől is függ. A hajlító erő ui. főképpen a hajlítás vonalába eső rostokat érinti.

A fűzés nélküli ragasztókötések terén a gépesítési eljárásokat ma már megoldottnak lehet tekinteni.¹²

A gépek teljesítőképessége meglepő. Polyvinylacetát (PVA) alkalmazása esetén az EHLERMANN-féle gépen diszperziós polyvinylacetátos ragasztóenyvvel 2000 kötet óránként, szilárd polyvinylacetát oldatával, különleges automatagépeken 6000 kötet kötést értek el óránként. Tömeggyártás esetén, általában a munkaerő 80%-át lehet megtakarítani korszerű gépesítéssel.¹³ A „Polygraph”-on 4 munkaerő 1200 kötetet, a „Flexibach-Termoplastik Binder „E” Modell”-en viszont 2100 kötetet kötött be egy óra alatt.

Ma már kétségtelen, hogy a könyvkötés fejlődése a tömegkönyvkiadás terén a fűzés nélküli ragasztókötés felé halad, bár *végleges módszerekről* ma még nem beszélhetünk. Alkalmazása igen nagy gazdasági előnyökkel jár, nagy példányszám esetén igen olcsó. A műanyag ragasztóenyvek egyre tökéletesebbé válása viszi egyre inkább előre a kérdést. Nem véletlenül állapítja meg WIESE, hogy a tömegkönyvkiadás terén a fűzés nélküli ragasztókötés „az idők folyamán uralkodó rangot fog elérni a könyvkötészetben”.¹⁴

A könyvkötés fejlődése azonban feltehetőleg nem áll meg a fűzés nélküli ragasztókötésnél sem. CLAY jegyzi meg egyik tanulmányában,¹⁵ hogy a legnagyobb jelentőségű munkaegyszerűsítő vívmány az lesz a könyvkötészet terén, ha az előzetesen összeállított könyvtestet egyetlen művelettel a tömbben a gerincnél először péppé, majd homogén masszává valósággal „összehegesztjük”.

TOMBOR TIBOR

A csehszlovák könyvtárosképzés jogi szabályozása. A könyvtárosképzés a könyvtárügy egyik sarkalatos pontja. A könyvtárakhoz fűzött célok megvalósulása javarészt magán a könyvtáron fordul meg. A legkitűnőbbben átgondolt könyvtári rendszer is összeroskad, ha a könyvtáros ennek a rendszernek gyakorlati keresztülvitelére nem készült fel. A fogyatékos könyvtári rendszer hibáit viszont jó könyvtáros enyhítheti. A gazdagon javadalmazott könyvtár a kontár könyvtáros képzettségének hiánya miatt működési zavarokkal küzdhet; az anyagi eszközökkel kevésbé ellátott könyvtár pedig aránytalanul nagyobb sikereket érhet el, ha személyzete képzettség és egyéb kellékek tekintetében magas színvonalra emelkedik.

A könyvtárosképzés kérdése ütközőpont is. Milyen eszméket hordozzon az új könyvtáros, milyen célokat kövessen, mire készüljön fel leginkább: olyan kérdések, amelyekben a múlt és a jövő találkozik és méri össze erőit. Ezen a ponton az ellentétek feszültségét, az eszmei erők harcát, a lendítő és fékező tényezők hatását a kortárs köz-

¹² Nevezetesebb géptípusok: a német „F 32 Kh Polygraph” és az „F 26 nK Polygraph” (Buchbindemaschinenwerk Polygraph); a „Forbes Parkhill” (Denver, USA, Colorado) a „Plana-Flexibu” automaták, a „Flexibach-Termoplastik-Binder, Modell „S”, Modell „E”, a „Lumbeck-Ehlermann”, „Ehlermann-Quick III”, az „Ehlermann-Rota” gépek stb.

¹³ SCHMIEDEWIND, H.: *Neue Arbeitsmethoden zur wirtschaftlichen Massenherstellung von Bücher. Papier und Druck.* (Buchbinderei und Papierverarbeitung). 1953. 12. sz. 177-179. l., valamint BOHSE-ECKARDT-WEYL: *i. m.* 217-222. l.

¹⁴ WIESE, Fritz: *Der Bucheinband. Eine Arbeitskunde mit Werkzeichnungen.* Dritte, erweiterte Auflage. Stuttgart, 1953. M. Hettler Verl. 408. l.

¹⁵ CLAY R.: *Problems in Bookbinding. Developments in Machinery and Methods.* The Jobbing Printer, 1953. máj. 5. sz. 18-20. l.

vetlenül is megfigyelheti. Az erők időleges kiegyenlítődéésének pillanatnyi eredményeit pedig összefüggően, mintegy a kérdés keresztmetszetében, a vonatkozó jogszabályalkotás anyagán tanulmányozhatjuk. Valahányszor ugyanis az ellentétes erők mérkőzésében időleges nyugalom áll be, az eredményeket rendszerint jogszabályokban rögzítik.

Az így alkotott jogszabályokban a fejlődés egy-egy szakaszát szemlélhetjük, és azokból, valamint indoklásukból és kommentáraikból mint mozaikdarabokból összeállíthatjuk a fejlődés menetét. Ekként tárult fel előttünk a baráti államok könyvtárügyi jogszabályainak gyűjtése és rendezése során a csehszlovák könyvtárosképzés egész múltja és jelene. Ez a mozaikszerű kép érdekes, és a mi nézőpontunkból annyira tanulságos, hogy hasznosnak látszik, ha főbb vonásait vázlatos összefoglalásban bemutatjuk.

Csehszlovákiában a könyvtárosok szakképzése a köztársaság önálló állami létének kezdetéig nyúlik vissza. Az első ilyen irányú tanfolyamot 1918 decemberében, tehát az újszülött állam életének első heteiben tartották. Tárgyköre: bibliológia és könyvkiválogatás, a könyvtárak története, a könyvnyomtatás története, könyvkötés, osztályozás, katalogizálás, könyvtári ügyintézés, a könyvtárak berendezése és felszerelése, kölcsönzés, különleges könyvtárak. Az előadásokat bemutatásokkal egészítették ki. Az egykori Osztrák-Magyar Monarchia területén ez volt az első ilyen irányú szaktanfolyam. Ezt a tanfolyamot bővített tárgykörrel 1919 áprilisában és májusában újabb tanfolyam követte. A két tanfolyam az állandó könyvtárosiskola megszervezésének előfutára volt.

Az állami könyvtárosiskola jogi alapjait az 1919. évi községi könyvtári törvényben (430/19 Sb) találjuk meg. E törvény szerint a 10 000 lakost szolgáló könyvtár könyvtárosától középiskolai végzettséget és szabályszerű egyéves szaktanulmányok után kiállott könyvtárosi államvizsgát, — a 2–10 000 lakos kiszolgálására rendelt könyvtárban pedig polgári iskolai végzettséget és a megfelelő szaktanfolyam után tett államvizsgát kívántak meg. Az állami könyvtárosiskolát az iskolaügyi és nemzetnevelési miniszter 64 538/1919. számú rendeletével szervezte meg. Az iskola 1920 szeptemberében nyílt meg, s népkönyvtári és tudományos könyvtárosokat képezett ki. Az államvizsgáról szóló bizonyítvány a népkönyvtárban képezítő, a tudományos könyvtárban pedig támogató jellegű kellék volt. A népkönyvtárosnak öt, a tudományos könyvtárosnak pedig további négy tárgyból kellett vizsgáznia. Valamennyi vizsgatárgy a könyvtári szakismeretek körébe vágott, és elsősorban a technikai képzés célját szolgálta. Az iskolaügyi és nemzetnevelési miniszter 6546/1921. számú rendeletével a következő évben német népkönyvtárosi iskolát állítottak fel. Ennek tananyaga a népkönyvtárral szemben akkor támasztott követelményekhez még jobban alkalmazkodott. A két iskola szervezete és tananyaga a hasonló amerikai szakiskolákéra emlékeztetett. Az állami könyvtárosi iskolák 1925-ben ideiglenesen megszűntek.

1927-ben a prágai Károly Egyetem bölcsészettudományi karán szerveztek könyvtárosi tanfolyamot. Az iskolaügyi és nemzetnevelési miniszter 78 857/1927. számú rendelete szerint a tanfolyamon tudományos és adminisztratív könyvtárak könyvtárosait képezik ki. A tanulmányi idő két évre terjed; tananyaga pedig elsősorban bibliológiai és történeti irányú. A Károly Egyetemen ez a tanfolyam egészen a német megszállásig működött. A könyvtárosképzés ügye ilyenképpen kettős vágányra került. Ez a kettősség az első köztársaság idején a szakkörökből elkekeredett vitákat váltott ki.

Az ideiglenesen szünetelő könyvtárosiskola 1928-ban újból megindult. Szervezete és tananyaga lényegesen módosult (az iskolaügyi és nemzetnevelési miniszter 65 311/1928. és 93 878/1930. számú rendelete). Az oktatás elsősorban a könyvtártechnikai ismeretek elsajátítására irányult, de a tananyagban lélektani és községi közigazgatási ismereteket is találunk. Az iskolának ez a szervezete és tananyaga lényegében változatlanul megmaradt 1943-ig. Ekkor valósult meg a régen sürgetett és érelt iskolareform (V-0-3-325

1943. sz. r.). A reform lényege, hogy az addig egyéves tanulmányi időt két évre emelték, az oktatást pedig könyvtári gyakorlattal is bővítették. Az iskola átszervezése során a német szakiskolák rendszerét tartották szem előtt.

A felszabadulás után a könyvtárosi szakiskolát újból felállították. Az iskola- és művelődésügyi miniszter B-165 193/1945. számú rendelete értelmében az iskola új tananyaga a régi könyvtárosi iskola és az egyetemi könyvtárosi tanfolyam anyagát egyesítette; kötelezővé vált az orosz és angol nyelv tanulása, valamint a különféle könyvtárakban folytatandó gyakorlat; bevezettek néhány ideológiai vonatkozású új tárgyat is, amelyek az iskola jellegét a szovjet könyvtárosi iskolához vitték közelebb. Az utóbbi mozzanat a fejlődés nézőpontjából azért is jelentős, mert a képzés eddigi irányával szemben fordulatot jelent. Addig elsősorban szakembereket neveltek, de szélesebb látókört, politikai alapot a könyvtárosoknak nem nyújtottak. Ebben az irányban az első lépés az ideológiai tárgyak beiktatása.

Az új iskolában három tagozat működött: a kétéves tagozat, amely könyvtárosi fogalmazói és adminisztratív szolgálatra, az egyéves tagozat, amely a könyvtári segéd-szolgálatra képesített, és az a tagozat, amelyen a könyvtárosok a szükséghez képest különleges könyvtári szolgálatra készültek fel.

A szakiskola felállításával párhuzamosan a Károly Egyetem bölcsészettudományi karán a régi tantervek alapján 1945-ben újra megnyitották a könyvtárosi tanfolyamot. A szakképzés sokat kárhozottatt kettőssége tehát egyelőre megmaradt. Nem változott a helyzet az egyetemen sem: a bölcsészettudományi karon a könyvtártudományt csak mellékesen, mintegy a történeti tudományok segédtudományaként kezelték.

A 2-10 000 lakosú helységek könyvtárosait 1920 és 1946 között rövid tanfolyamokon képezték. E tanfolyamok szervezetét és tananyagát az iskola- és népművelésügyi miniszter 76 186/1923. és 706/01/1925. számú rendeleteivel állapította meg. Rövid elvi és történeti bevezetés után a könyvtárügyi joganyagot, a könyvtári ügyintézés és katalógizálás lényegét ismertették. Ezeknek a tanfolyamoknak tartamát a felszabadulás után 4 hétre emelték, tananyagát bővítették és átrendezték; kiváltképpen az irodalom ismeretetésének nyitottak tágabb teret. 1948-ban, a csehszlovák fordulat évében, a tanfolyam tananyagát gyökeresen átdolgozták. A könyvtári ügyintézés és katalógizálás anyagát jelentősen megszorították, a politikai nevelés tananyagát és óraszámát viszont bővítették, és tágitották a történeti és irodalmi anyag kereteit is.

A 2000 lélekszámon aluli helységek könyvtárosainak képzését az iskolaügyi és nemzetnevelési miniszter B-23 054/1946. sz. rendeletével szabályozta először. A képzésre három, egyenként hatórás tanfolyamot rendszeresített. Az első a könyvtártudomány bevezető ismereteit közli, a másodikon irodalmi előadásokat tartanak, a harmadikon pedig általában a könyvtári ügyintézéssel foglalkoznak.

A könyvtárosképzés ügyében a gyökeres változást előkészítő következő lépés az volt, hogy 1949 őszén átvitték a könyvtárosképzést az újonnan létesített pedagógiai karra. A könyvtárügy azonban a kívánt önállóságot ezzel még nem kapta meg. A könyvtárügyet ekkor még az elmosódott körvonalú népművelésügy részeként fogták fel. Ilyen előzmények után ért meg a végleges döntés.

Az iskola-, tudomány- és művelődésügyi minisztérium 1955. október 14-én kelt rendeletével a bölcsészeti karon kétéves könyvtárosi tanfolyamot szerveztek. Egyidejűen megszűntek a könyvtárosi tanfolyamok. Meghatározták a könyvtárosképzés célját; ennek lényege, hogy a könyvtárosokat a marxizmus-leninizmus alapján hivatásukra politikailag előkészítsék, elméleti ismereteik gyakorlati alkalmazására képessé tegyék; megismertessék őket a tudományágak alapvető irodalmával és annak marxista bírálatával; a könyvtárosok előkészüljenek az olvasóval való foglalkozásra, az olvasónak a könyv segítségével a szocializmus felé vezetésére; a könyvgyűjtemények gazdaságos

és célszerű megszervezésére és az olvasók minél tökéletesebb kiszolgálására. A célnak megfelelően a politikai előkészítés a tárgyak körében különös nyomatékot kapott. Az ideológiai nevelés az egész egyetemi karra megállapított tananyagot tartalmazza. Az irodalomtörténeti előadások érdekes szempontja, hogy a könyvtárosok figyelmét a múlt és a jelen mellett a jövő felé irányítja, a felé az új irodalom felé, amellyel az olvasót majd az új könyvtáros ismerteti meg. A nyelvtanulás területén az orosz nyelv minél tökéletesebb aktív és lehetőleg több más nyelv passzív elsajátítása kötelező. A világirodalom áttekintése során a haladó irodalom kiemelkedő alkotásait ismertetik. Az irodalmi előadásokat a gyermek- és ifjúsági irodalom ismertetése egészíti ki. Az olvasóval való foglalkozás lélektani és neveléstani módszereket, a könyvtári propagandát, a tömegmunkát, az ajánlott irodalom jegyzékeinek szerkesztését, egyéni beszélgetéseket, különféle olvasói mozgalmak szervezését stb. öleli fel.

Ami a könyvtári munka technikáját és szervezését illeti, elméleti alapvetést és gyakorlati eljárásokat ismertetnek. A katalogizálás körében új szempont a formalizmus ellen hirdetett harc. A bibliográfia tanulmányozása a regisztráló bibliográfiából indul ki, majd a válogató és ajánló bibliográfia következik, és az egyes tudományágak alapvető irodalmának ismertetésével zárul. A könyvtárügy története és szervezése című tárgykörben a könyvtárügy hazai és külföldi fejlődését a gazdasági alappal összefüggésben mutatják be. Az írás-, könyv- és nyomdászattörténetben nem annyira az adatok aprólékos feltárásán, hanem a gazdasági-társadalmi alappal való szoros kapcsolaton, valamint a könyvnyomtatás elterjedésének társadalmi következményein van a hangsúly. Végül a könyvkiadásról szóló előadásokban a kapitalizmus és a szocializmus kiadói tevékenységének elütő jellegét állítják szembe, és kiemelik az utóbbi nevelő céljait. Az elméleti előadásokat kötelező könyvtári gyakorlatok egészítik ki. A gyakorlat különféle jellegű könyvtárakban tapasztalt instruktorok vezetésével folyik.

Az új csehszlovák könyvtárosképzésnek a jogszabályokból kiütköző lényegesebb új vonásai sokban emlékeztetnek azokra a vonásokra, amelyekkel a mi könyvtárosképzésünket jellemezhetjük. Ezek az új vonások adják a fejlődés jelen pillanatának keresztmetszetét.

PUSZTAI JÁNOSNÉ

Hírlapgyűjtés Franciaországban. Az *Annales* című, a párizsi Centre National de la Recherche Scientifique támogatásával megjelenő társadalom- és gazdaságtörténeti folyóirat 1955. évi 4. számában két cikk is foglalkozik a sajtótudomány kérdéseivel (Jacques KAYSER: *La presse et l'information: programme général de recherches* és Abel CHATELAIN: *Une orientation plus limitée: la géographie du journal*). A könyvtártudományt – amelyhez a hírlapok és folyóiratok tudományos vizsgálatát amúgyis sok szoros kapcsolat köti – az első cikknek néhány oldala különösen közelről érinti, mert a hírlapok gyűjtésével, a hírlaparchívumok sorsával foglalkozik. A magyar könyvtárosok nem felejtik el, hogy a mi 1884-ben alapított Országos Hírlapkönyvtárunk – amely majd nem kezdettől fogva mint az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaposztálya működik – eredetében francia mintát követett. Alapítója, id. SZINNYEI József, a Bibliothèque Nationale, illetve az általa abban az időben megvásárolt 1789–1794-es forradalmi hírlapgyűjtemény példájával agítált a magyar „hemeroteca” megvalósítása érdekében. Hírlapbibliográfiai munkásságára is az 1866-ban Eugène HATIN összeállításában megjelent francia hírlapbibliográfia serkentette.

Nos, az *Annales* cikke megállapítja, hogy a HATIN-féle nemzeti hírlapbibliográfia (amely világviszonylatban is az elsőik egyike volt) folytatás nélkül maradt. Nemcsak hasonló arányú gyűjtés nem készült, de e pillanatban sejtelmük sem lehet a francia

kutatóknak arról, hogy valamely, a Bibliothèque Nationale gyűjteményéből hiányzó hírlapból van-e valahol máshol példány. Gyakran még napilapokról sem lehet tudni, található-e belőlük teljes sorozat és hol. Különösen a harmadik köztársaság s főleg az azt megrendítő háború és német megszállás alatt megjelent újságok hiányoznak. A háború alatt megszűnt, majd a megszállás után rendelettel megszüntetett lapok archívumai (bennük a megjelent példányok gyűjteményével) nem kerültek nyilvános gyűjtemények kezelésébe. A cikk szerzője sürgős feladatként jelöli ki az 1870 óta megjelent lapok módszeres kataszterének elkészítését a lelőhelyek megjelölésével, valamint a hiányok pontos felderítését. Ilyenek napilapoknál is nagy számban fordulnak elő, és nemcsak arra vezethetők vissza, hogy egyes számok elkallódtak, — van olyan lap is, amelyből egyetlen megjelent példány sem került valamely nyilvános gyűjteménybe, — hanem a megmaradt példányok is használhatatlanná váltak, annyira megrongálódtak.

Az az érzésünk, hogy a szerző cikke túlságosan is a helyzet sötét oldalait domborítja ki, hiszen volt alkalmunk néhány évvel ezelőtt a Bibliothèque Nationale tervszerű munkáját, a hírlap- és folyóiratgyűjtemény gazdagságát, a Versaillesben épült új hírlapraktárak célszerűségét színről színre megismerni. A Bibliothèque Nationale hírlaposztályán folyó gyűjtőtevékenység és az azzal kapcsolatos tudományos és felvilágosítószolgálat termékeny munkájára vet fényt az *Études de Presse* című párizsi sajtótudományi folyóiratnak legújabbban megjelent 14. száma, amely Philippe JONESnek az 1860—1890 között megjelent francia satirikus lapokról szóló bibliográfiáját közli. Az érdekes és terjedelmes összeállítás ismertetésére lehetőleg még visszatérünk, valamint arra az alapos bibliográfiai összeállításra is, amelyet az 1939—1945. évek illegális sajtótermékeiről egy évvel előbb tett közzé a nagymúltú francia nemzeti könyvtár. Itt csak arra mutatunk rá, hogy JONES művéhez maga a könyvtár vezetője, Julien CAIN írt rövid előszót „*La Bibliothèque Nationale, centre de recherches sur la presse*” címmel. Julien CAIN kiemeli a könyvtár forrásgyűjtő és megőrző tevékenységét, amely éppen a modern sajtótudomány területén alapvető jelentőségű.

Tény az, hogy a hírlapok megőrzése, nyilvántartása, bibliográfiai feltárása világszerte súlyos gond. Ismét aktuálissá vált — és Magyarország határain túl is — SZINNYEI József háromnegyedszázad előtti agitációjának jelszava: „Mentsük meg hírlapjainkat.” Kétségtelen az is, hogy a sajtó egyre gazdagabb szempontú tanulmányozásának igénye világszerte terjed. A könyvtárak elé ezen a téren új feladatok és új kötelezettségek tornyosulnak.

DEZSÉNYI BÉLA